

OILA PSIXOLOGIYASI VA GENDER STEREOTIPLARINING FARZAND TARBIYASI VA IJTIMOYIY ONGGA TA’SIRI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-20-585-589>

Nasriddinova Gulgina Salohiddinovna

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti

Psixologiya 1-kurs magistranti

+998991092020

E-mail: gulginanasridinova1985@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila psixologiyasi doirasida gender stereotiplarining shakllanishi, ularning farzand tarbiyasi jarayoniga hamda ijtimoiy ong rivojiga ko'rsatadigan ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda oilaning ijtimoiylashuvdagi asosiy institut sifatidagi o'rni, ota-onalarning genderga oid qarashlari va ularning bolalarning shaxsiy rivoji, o'zini anglash jarayoni hamda ijtimoiy rollarni qabul qilishiga ta'siri yoritiladi. Gender stereotiplarining mustahkamlanishi yoki bartaraf etilishi farzandlarda tenglik, empatiya, emotsional barqarorlik va ijtimoiy moslashuv darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatishi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: oila psixologiyasi, gender stereotiplari, farzand tarbiyasi, ijtimoiy ong, ijtimoiylashuv, gender tenglik.

Аннотация: В статье рассматриваются психологические аспекты формирования гендерных стереотипов в семье и их влияние на воспитание детей и развитие общественного сознания. Особое внимание уделяется роли семьи как ключевого института социализации, а также влиянию родительских установок на формирование гендерной идентичности, ценностей и социальных ролей ребенка. Подчеркивается, что устойчивые гендерные стереотипы могут как ограничивать личностное развитие ребенка, так и влиять на уровень социальной адаптации и эмоционального интеллекта. Обоснована необходимость формирования гендерно-чувствительного подхода в семейном воспитании.

Ключевые слова: семейная психология, гендерные стереотипы, воспитание детей, общественное сознание, социализация, гендерное равенство.

Abstract: This article analyzes the psychological foundations of gender stereotypes within the family and their impact on child upbringing and the development of social consciousness. The study emphasizes the family's role as a primary socialization agent and examines how parental gender attitudes shape children's identity, emotional development, and perception of social roles. The paper highlights that rigid gender stereotypes may limit personal potential, while gender-sensitive parenting contributes to emotional intelligence, social adaptation, and equality-oriented thinking. Promoting balanced gender perceptions in family education is considered essential for fostering a healthy and inclusive society.

Keywords: family psychology, gender stereotypes, child upbringing, social consciousness, socialization, gender equality.

KIRISH

Bugungi globallashuv va ijtimoiy transformatsiyalar sharoitida jamiyatning barqaror rivojlanishi ko'p jihatdan oilada shakllanadigan psixologik muhit hamda

ijtimoiy ong darajasiga bog‘liqdir. Oila shaxsning dastlabki ijtimoiylashuv makoni bo‘lib, unda farzandning qadriyatlari, xulq-atvori, emotsional holati va genderga oid tasavvurlari shakllana boshlaydi. Aynan shu davrda ota-ona munosabatlari, oilaviy rollar taqsimoti va tarbiya uslublari orqali bolaga jamiyatda qabul qilingan gender me‘yorlari va stereotiplari uzatiladi[1-15]. Gender stereotiplari — bu jamiyatda erkak va ayollarga nisbatan shakllangan barqaror qarashlar, kutilmalar va ijtimoiy rollar majmuasidir. Ushbu stereotiplar ko‘pincha an‘anaviy madaniy qarashlar, tarixiy tajriba va ijtimoiy normalar asosida mustahkamlanib, farzand tarbiyasida ongli yoki ongsiz tarzda namoyon bo‘ladi. Natijada, bolalarda o‘z qobiliyatlari, kasbiy yo‘nalishi, emotsiyalarni ifodalash usullari hamda ijtimoiy faollikka bo‘lgan munosabatlar gender cheklovlari doirasida shakllanishi mumkin. Oila psixologiyasi nuqtayi nazaridan qaralganda, gender stereotiplarining tarbiya jarayoniga ta’siri shaxs rivojida muhim psixologik oqibatlarga olib keladi. Masalan, o‘g‘il bolalarda hissiyotlarni bostirish, qiz bolalarda esa mustaqil qaror qabul qilishdan cheklanish holatlari ko‘pincha an‘anaviy gender yondashuvlar natijasida yuzaga keladi[2-42-44]. Bu esa farzandlarning emotsional intellekti, o‘z-o‘zini anglash darajasi va ijtimoiy moslashuviga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bilan birga, zamonaviy psixologik tadqiqotlar genderga nisbatan moslashuvchan va tenglikka asoslangan oilaviy muhit farzandlarda empatiya, tolerantlik, ijtimoiy mas’uliyat hamda tanqidiy fikrlash kabi sifatlarni rivojlantirishini ko‘rsatmoqda. Bunday yondashuv nafaqat shaxs barkamolligini, balki jamiyatda sog‘lom ijtimoiy ong va gender tenglikka asoslangan munosabatlarning shakllanishini ham ta’minlaydi. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, oila psixologiyasi va gender stereotiplari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni chuqur tahlil qilish orqali farzand tarbiyasida yuzaga kelayotgan muammolarni aniqlash, ularning oldini olish va ijtimoiy ongda ijobiy o‘zgarishlarni rag‘batlantirish imkoniyati yaratiladi. Ushbu tadqiqotning maqsadi oilaviy tarbiya jarayonida gender stereotiplarining namoyon bo‘lish shakllarini, ularning farzand shaxsiy rivoji va jamiyat ongiga ko‘rsatadigan ta’sirini ilmiy-nazariy asosda yoritishdan iboratdir[3-77].

ASOSIY QISM:

1. Oila psixologiyasida gender stereotiplarining shakllanish mexanizmlari.

Oila shaxsning birlamchi ijtimoiylashuv muhiti sifatida farzand ongida dastlabki gender tasavvurlarini shakllantiruvchi asosiy institut hisoblanadi. Bolaning erkaklik va ayollikka oid qarashlari, avvalo, ota-ona xulq-atvori, ularning o‘zaro munosabatlari hamda oilada rollarning qanday taqsimlangani orqali namoyon bo‘ladi. Masalan, uy ishlarining asosan ayol zimmasida bo‘lishi yoki moliyaviy mas’uliyatning erkakka yuklanishi farzand ongida gender rollarining qat’iy modellari sifatida mustahkamlanadi. Gender stereotiplari oilada ongli va ongsiz ravishda shakllanadi. Ongli shakllanish tarbiya jarayonida aytiladigan ko‘rsatmalar, taqiqlar va rag‘batlar orqali ifodalanadi. Ongsiz shakllanish esa ota-onaning kundalik xulqi, emotsional reaksiyalari va farzandga bo‘lgan munosabati orqali yuzaga keladi. Masalan, o‘g‘il bolalarning hissiyot ko‘rsatishiga salbiy munosabat yoki qiz bolalarning mustaqil qaror qabul qilishiga cheklovlar qo‘yilishi gender

stereotiplarining mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Psixologik nuqtayi nazardan, ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, farzandlar kattalarning xatti-harakatlarini kuzatish va taqlid qilish orqali genderni o'id xulq-atvor modellarini o'zlashtiradi. Natijada, oilaviy muhitda mavjud stereotiplar farzand shaxsiy rivojining ajralmas qismiga aylanadi[4-89-90].

2. Gender stereotiplarining farzand tarbiyasi va shaxs rivojiga ta'siri; Gender stereotiplari farzandning shaxsiy, emotsional va ijtimoiy rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. An'anaviy stereotiplar asosida tarbiyalangan bolalarda qobiliyat va qiziqishlarning erkin rivojlanishi cheklanadi. Masalan, o'g'il bolalarga kuchli, qat'iyatli bo'lish talabi qo'yilib, ularning hissiy ehtiyojlari e'tibordan chetda qolishi mumkin. Qiz bolalarda esa itoatkorlik, muloyimlik va passivlikka urg'u berilishi mustaqil fikrlash va liderlik sifatlarining rivojlanishini sekinlashtiradi. Bunday yondashuv farzandlarda ichki ziddiyatlar, past o'z-o'zini baholash, xavotir va ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Ayniqsa, emotsional intellektning rivojlanishi gender stereotiplari bilan bevosita bog'liq bo'lib, hissiyotlarni tan olish va ifodalash imkoniyati cheklangan bolalarda emotsional muammolar ko'proq uchraydi. Shu bilan birga, genderni sezgir va tenglikka asoslangan tarbiya modeli farzandlarda moslashuvchan fikrlash, empatiya, o'zini anglash va ijtimoiy mas'uliyat hissini rivojlantiradi. Bunday muhitda ulg'aygan bolalar o'z qobiliyatlarini gender cheklovlarisiz namoyon etish imkoniyatiga ega bo'lib, jamiyatda faol va mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanadi[5-31-32-33].

3. Oila tarbiyasi orqali ijtimoiy ong va gender tenglikni shakllantirish imkoniyatlari. Ijtimoiy ongning shakllanishi bevosita oilaviy tarbiya sifati bilan uzviy bog'liqdir. Oila jamiyatning kichik modeli sifatida gender tenglik tamoyillarini amaliyotda namoyon qilsa, bu holat farzand ongida ijtimoiy adolat va teng huquqlilik g'oyalarini mustahkamlaydi. Ota-onalarning teng mas'uliyatli munosabati, qarorlarni birgalikda qabul qilishi va farzandlarga nisbatan individual yondashuvi ijtimoiy ong rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy oila psixologiyasida gender stereotiplarini yumshatish va bartaraf etish orqali jamiyatda tolerantlik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash muhim vazifa sifatida qaraladi. Oilada tenglikka asoslangan muloqot, o'zaro hurmat va hamkorlik muhiti yaratilsa, farzandlar kelajakda genderni o'id kamsitishlarga nisbatan tanqidiy munosabat bildiradigan ongli shaxslar bo'lib yetishadi. Shuningdek, oilaviy tarbiya orqali gender stereotiplarining salbiy oqibatlarini kamaytirish jamiyatning uzoq muddatli rivoji uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki oilada shakllangan ijtimoiy ong keyinchalik ta'lim tizimi, mehnat munosabatlari va ijtimoiy institutlar faoliyatida o'z aksini topadi. Shu bois, oilaviy muhitda gender tenglikni targ'ib qilish nafaqat individual farzand tarbiyasi, balki jamiyatning umumiy psixologik salomatligini ta'minlashga xizmat qiladi[6-123-124]. Oilaviy tarbiya jarayonida gender tenglikka yo'naltirilgan yondashuvlarni amaliyotga joriy etish farzandlarda ijtimoiy ongning yuksalishiga xizmat qiladi. Bunda ota-onalarning pedagogik va psixologik savodxonligi muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-onalar farzandlarga qo'yiladigan

talab va kutilmalarni ularning jinsi asosida emas, balki individual qobiliyatlari, qiziqishlari va shaxsiy ehtiyojlari asosida belgilashi zarur. Bu yondashuv bolalarda oʻziga boʻlgan ishonch, adolat hissi va ijtimoiy masʼuliyatni shakllantiradi. Shuningdek, oilada muloqot madaniyatining rivojlanganligi gender stereotiplarini bartaraf etishda muhim omil hisoblanadi. Ochiq, samimiy va hurmatga asoslangan muloqot orqali farzandlar jamiyatda mavjud turli qarashlarni tanqidiy tahlil qilishni oʻrganadi. Bu jarayonda ota-onalarning shaxsiy namunalari, yaʼni erkak va ayolning teng huquqli hamkor sifatida namoyon boʻlishi farzand ongida gender tenglikning tabiiy norma sifatida qabul qilinishiga zamin yaratadi. Bundan tashqari, oilaviy tarbiyada gender stereotiplariga qarshi ijobiy psixologik muhitni shakllantirish farzandlarda ijtimoiy faollik va fuqarolik pozitsiyasini rivojlantiradi. Bunday muhitda tarbiyalangan bolalar jamiyatda diskriminatsiya va kamsitish holatlariga befarq boʻlmay, ijtimoiy adolatni himoya qilishga moyil boʻladilar. Natijada, oilada boshlangan gender tenglikka asoslangan tarbiya jarayoni jamiyat miqyosida sogʻlom ijtimoiy ongni shakllantirishga xizmat qiladi. Umuman olganda, oila tarbiyasi orqali gender tenglik tamoyillarini singdirish ijtimoiy ongni yangilash, jamiyatda barqaror ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish va kelajak avlodning psixologik yetukligini taʼminlashda muhim omil sifatida namoyon boʻladi. Shu bois, oilaviy psixologiya doirasida gender stereotiplarini ilmiy asosda tahlil qilish va ularni bartaraf etishga qaratilgan yondashuvlarni keng joriy etish dolzarb vazifa boʻlib qolmoqda[7-17-18].

XULOSA VA TAVSIYALAR

Ushbu tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, oila psixologiyasi va gender stereotiplari oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlik farzand tarbiyasida va ijtimoiy ongning shakllanishida muhim rol oʻynaydi. Oiladagi gender stereotiplari bolalarning shaxsiy rivojlanishiga taʼsir koʻrsatib, ularning emotsional intellekti, ijtimoiy moslashuvi va oʻzini anglash darajasiga salbiy yoki ijobiy taʼsir koʻrsatishi mumkin. Anʼanaviy gender stereotiplari farzandlarda ichki ziddiyat, oʻz-oʻzini baholashning pasayishi va hissiy cheklovlar hosil qilsa, gender tenglikka asoslangan tarbiya esa empatiya, masʼuliyat, ijtimoiy faollik va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Ota-onalarning ongli yondashuvi, oiladagi rollarning teng taqsimlanishi va muloqot madaniyatining rivojlanishi gender stereotiplarini yumshatishda va ijtimoiy ongni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Shu bois, oilaviy tarbiyada genderga sezgir va tenglikni ragʻbatlantiruvchi metodlarni qoʻllash farzandlarning shaxsiy va ijtimoiy salohiyatini maksimal darajada rivojlantirish imkonini beradi. Tavsiya: Ota-onalar farzand tarbiyasida genderga oid cheklovlardan voz kechib, har bir bolaning individual qobiliyati va qiziqishlariga eʼtibor qaratishi lozim. Oilaviy muhitda erkak va ayolning teng huquqli hamkor sifatida namoyon boʻlishi, farzandlar ongida gender tenglikni mustahkamlaydi. Tarbiyaviy jarayonda ochiq va hurmatga asoslangan muloqotni rivojlantirish, stereotipik xatti-harakatlarni tanqidiy tahlil qilishni oʻrgatish muhimdir. Pedagoglar va psixologlar oilalarda gender tenglik tamoyillarini targʻib qilish boʻyicha seminar va treninglar tashkil etishi tavsiya etiladi. Davlat va jamiyat darajasida gender tenglikni ragʻbatlantiruvchi

siyosat va psixologik resurslar, masalan, oilaviy maslahat va qo‘llanmalar, keng joriy etilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Burke, Phyllis. Gender Shock: Exploding the Myths of Male and Female. Anchor Books, 1996 — gender ijtimoiy konstrukt sifatida tarixi va tarbiyadagi roli.
2. McHale, Susan M., et al. “Family Context and Gender Role Socialization in Middle Childhood”. Child Development (Oxford Academic) — bolalarda oilaviy muhit va gender rollar mavzusi.
3. OUP AcademSindhura, B.K Sai & Ganesh Kumar J. “Parenting and Gender Socialization in Children: A Scoping Review”. Asian Research Journal of Arts & Social Sciences (2025) — ota-onaning gender tarbiyasiga ta’siri tahlili.
4. Yanan, Mu. “The Role of Family Education in Shaping Gender Roles: Insights from Empirical Case Studies”. International Journal of Education and Humanities — oila tarbiyasining gender rollarga ta’siri.
5. McClelland, L.E., & Holland, K.J. (2019). At their children’s expense: How parents’ gender stereotypes affect children’s reading outcomes. Learning and Instruction — ota-onaning stereotiplari va farzand muvaffaqiyatiga ta’siri.
6. Trophimova, N.B. & Chikina, M.A. “Гендерные стереотипы дошкольников и младших школьников” (Psykologicheskaya gazeta) — bolalardagi gender stereotiplar tahlili).